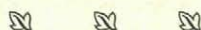

king van haar bezittingen, in wetenschappelijk onderzoek aangaande nieuwe ondernemingen. En de Natuur staat niet stil, die wacht niet, tot dat wij toevallig eens wat geld hebben. Aan onze stranden, in onze wateren, in de velden hebben onophoudelijk veranderingen plaats, die wij trouw moeten registreeren, al was het alleen, om ze te leeren begrijpen. Nu glijdt als het ware het gebeuren tusschen onze vingers door. Onze eigen geheugenbeelden kunnen ons niet bevredigen, onze dagboeken schieten te kort. Wat is er in de laatste dertig jaren precies gebeurd met Griend? Hoe verloopt de verlanding in verschillende wateren? Dergelijke vragen mogen niet onbeantwoord blijven. Gelukkig beschikken wij tegenwoordig over de onvolprezen luchtkarteering en goede methoden van landschapsbeschrijving. En nu kan Van Tienhoven met zijn studiefonds een van de hooge belangen van de natuurbescherming behoorlijk behartigen: de verwerking van de wetenschappelijke waarden. Misschien wordt nu binnenkort de wensch vervuld, dien ik uitsprak bij de aankondiging van Steer's Scolt-Island.

Het noodlot achtervolgt onzen vriend, want voor verjaargeschenk krijgt hij nu weer een taak en wel een, die in moeilijkheid en ingewikkeldheid niet onderdoet voor alles wat hij tot nu toe heeft volbracht. Maar het is hem toevertrouwd en hij wordt ook in dit werk met liefde gadeslagen door zijn beste en trouwste vrienden.

JAC. P. THIJSSE.

SCHOORLSCHES DUINEN EN CULTUUR.

Ver naar achter, in het Schoorlsche duin, zijn nog prachtige ongerepte gedeelten. Daar zijn nog enkele geweldige duinmassieven in hun door moeder natuur gegeven vorm en kleur. Blinken met of zonder stuiverij. Daar liggen nog de oude heidevelden. Groot en klein. Niet van een onafzienbaarheid, maar wel van een niet te overtreffen sobere schoonheid. Er kunnen kleine kopjes in zijn of duinricheltjes doorslingeren. Ze kunnen worden begrensd en afgesloten door geweldige duincomplexen of zoo goed als vrijstaande blinken met nauw merkbare hellingen of plotseling oprijzende steilkanten. Maar alles is er één en bij elkaar behoorend: de hoogten, de laagten, valleien en vlakken. Zonder dissonant. De heide, die ligt daar, als een reuzenvacht gespreid. Met scheuren en inhammen en losse vlokken. Zooals de opdringende duinhellingen en de voorwaarden van den groei dit toelieten of mogelijk maakten na vele lange jaren. Met een dichten dikken kraag soms zoo plotseling eindigend aan de Oost- of Noordzijde van een vlak bij de langzaam glooiende West- of Zuidhelling van een blink. Maar ze kan ook dapper de steilere hooge en lage Noordhellingen van duinen en kopjes beklommen. Soms een heel duintje veroveren. Dan staat ze weer, als een kudde van bulten en bolletjes, in een laag slipje of klein dalletje op haar schoonst te bloeien in dat wonderlijk bijzondere paars. Daar kan de kamperfoelie dan ook bij zijn.

Ja, die vrijstaande groote pollen van de struikhei daar is het wonderlijk mee. Die schijnen alleen in het Schoorlsche gebied op haar mooist geschapen. Als reusachtige egels zitten ze er op de helling. Op de Veluwe en in Drente zag ik ze niet zoo mooi. Dan is er de dopheide op de laagste plekken en hier en daar staan de berkenstruiken, de vliegdennen en de wilgenboschjes. Om maar eens wat te noemen. De geweldige blinken en kleinere richels zijn in hoofdzaak begroeid met helm, buntgras, rendier- en bekermos. Op plaatsen ook bezet met de groote bulten van de kruipwilg, maar die kan ook in de vlakte met de hei een innig verbond sluiten. En dan

is vooral niet te vergeten de kraaiheide. Langs de Noordhellingen en in de dalletjes van vooral de kleinere kopjes kan het een welige volheid geven. Naast en met de groote heipollen in zonken en kommen een bijzonderheid!

Met beperkte middelen is hier een prachtig landschap geschapen. Hoe wonderlijk, dat het zoo mooi kan zijn! Zoo harmonieus altijd van vorm en kleur! Van een opgewekte lichtheid onder de blauwe Noordenwindlucht met de groote witte stapelwolken. Met berustende triestheid en stille gehoorigheid onder de herfstnevelen of de korte winterdag.

Al dit schoons moesten we veilig kunnen weten. Moeder natuur behoorde daar verder alleen te regeren. Het moest niet mogelijk zijn, dat onze meest beste gevoelens, bij het zien en weten van al die schoonheid, getemperd werden bij de gedachte aan de steeds verder opdringende

Foto Jan Wildeboer.

Fig. 1. Naar den zeekant toe zijn nog prachtig ongerepte gedeelten.

cultiveering in dit unieke en zeldzame landschap. Een modellering en bebossching. Steeds voortgaand. Steeds op groter schaal.

In het Zuidoostelijk deel van het gebied is het begonnen. Het eerst met blijvend succes werd daar door Staring beboscht van 1863 tot 1871. De flinke dennenbosschen, geplant in dien tijd, vinden we terug op de uitgestrekte lage gedeelten van voormalige heivelden en eenige, op het Oosten gelegen, hooge duinhellingen. Door het Staatsboschbeheer werd in dit deel in 1894 de bebossching weder voortgezet. Tot nu toe onafgebroken. Zoo langzamerhand bij stukjes en beetjes geraakte dit Zuid-oostelijk deel gereed. De zandwegen kwamen overal; ieder jaar werden er een paar bijgemaakt en enkele bunders duin in de dennen gezet. De uitbreiding ging zoo schijnbaar langzaam. De ongecultiveerde oppervlakte was nog zoo groot! De bosschen van Staring werden omringd en doorsneden met wegen. Nieuwe aanplantingen verbonden de oude. Het werd één ondelbaar groot dennencomplex. Van iets sparen was toen nog geen sprake. Maar voor dat alles waren veel jaren noodig. Het aantal arbeiders was niet groot. Een intiem bedrijf, dat de sympathie had: Het nieuwe en onbekende vindt dikwijls meer waardeering dan het bestaande, beproefde.

Sneller werd er al aan het oude landschap geknabbeld, toen later de zaak ook in het meer noordelijk deel, vanuit de Buurtschappen Groet en Katrijp, werd aangepakt. Van twee kanten drong men nu steeds dieper de duinen binnen. In het Zuiden werd langs de Bergergrens de zeereep bereikt. Men maakte een omtrekkende beweging om de groote vlakten van Ganzen- en Frederiksveld. Vanuit het Westen werden deze vlakten weder door, met jonge aanplanting bezette duinen, ingesloten. Zooals gezegd drong men met wegen en aanplantingen onderwijl ook vanuit het Noord-oosten diep en over groote oppervlakte tot bijna aan de zee de duinen binnen. In de laatste jaren gebeurde namenlijk wat enkelen al hadden gevreesd en zagen aankomen: in grooten getale werden werkelooze arbeiders uit de omliggende streek in de duinen van Schoorl aan het werk gezet. Regelingen werden getroffen en uit Petten, de Zijpe, Warmenhuizen, Koedijk, St. Pancras en den Langendijk stroomden de menschen aan. Sommigen te voet; iederen dag twee uren heen en twee uren terug. Meestal landarbeiders uit de vruchtbare streek, de akkers minder verzorgd achterlatend, om het Schoorlsche duin te bebouwen, maar niet te vermooien. In den avond na de dagtaak kon het schijnen langs de wegen of hier of daar een fabriek haar poorten opende: bij honderden trok men huiswaarts.

Aan alle kanten werd nu het zoo lang oorspronkelijk gebleven gebied aangepakt. Op vele plaatsen kreeg men den indruk, dat er werk moest worden gezocht. Een duincomplex, zooals juist ten N. W. van de kom van het dorp Schoorl, het eenigste wat dichtbij nog ongerept scheen

te zullen worden gelaten, werd ook onder handen genomen. Men sloeg er een kruisweg over, gevat in boorden van prikkeldraad. De gescheiden stukken werden door de spitters als een visch gekorven en daarna bedend. Het wegnnet werd overal geweldig uitgebreid. De groote stukken, die reeds vroeger door een enkele baan waren gescheiden, en hier en daar, als gespaard, lang bleven liggen, werden nu ook rauw gekrabbd en door wegen verbrokken. Het parool scheen te zijn: langs iedere helling een pad; door ieder dal een dam; alle toppen gescheiden door wegen. Men verbond die paden hier en daar zelfs door trappen en probeerde het water te

Fig. 3. Groote pollen van de Struikhei, wonderlijk mooi.

bereiken en een plas te vormen. Overal liet men de dennen in dichte gelederen de hellingen af, de hei bestormen, om ze pas onder in het vlak in een lange bespottelijke linie halt te doen houden. Een breede heirweg werd tot in het hart van het gebied geleid; groot en vlak en breed; die schijnt slechts op een verharding voor de auto te wachten.

In het jaarboek van de Vereen. tot behoud van Natuurmonumenten (1923—1928) wordt o.a. de Mariavlake als natuurmonument bestempeld. Maar men kon in het seizoen '31—'32 niet nalaten een strook aan de Westzijde in cultuur te brengen. Prachtig intieme plekjes gingen daarbij verloren. Ik stond versteld, toen ik de ruïne zag. Hoe was het mogelijk, dat deskundigen hier opdracht toe konden geven. Die door hun mooie planten en struiken en heipollen bekende kopjes geheel kaalgeschoren en verminkt. De aangrenzende duinhellingen herschapen in bunders en bunders van regelmatige eentonigheid. Misschien was het een misverstand, want het was zoo diep en diep in 't duin.

Het groote massief van de Kraaienveldsblink, dat grootendeels zoo lang ongenaakbaar bleef, werd de laatste paar jaren overtrokken door een overvloed van ring- en verbindingswegen. Alsof niet iedere weg, met zijn recht- en slechtheid, een vurige schram vormt in een landschap als dat der duinen, waar de golvende lijn van nature hoogtij viert.

Met spoed en in versneld tempo schijnt het de bedoeling te zijn, om dit Staatsbezit in alle grootsche trekken onherstelbaar te verminken. Eén groot natuurmonument is men bezig ten

coste van veel energie en vlijt, goede bedoelingen en wat geld te herschapen in een groot park. Waar inplaats van weer en wind, duin en dal, zand en helm en heide, de cultuur spreekt. Een park door de schraalheid en droogte van den bodem van groote armoedigheid.

Het is al ver gekomen. Reeds eerder tapte de Provincie met haar waterleiding het mooie plassen gebied in de duinen af en later was het haar Waterstaat, die het noodig vond voor het aanleggen van zeehoofden een werkspoorbaan dwars door het gebied, naar en langs de zee, te brengen. Door duin en dal; door vele liefelijke vormen

Fig. 4. Een heideveld, doormidden gesneden.
in de zeereep. Een hevige kras door het landschap.

Om nog werkelijk ongerepte stukken in grootscheheid ongeschonden te zien, moet men al driekwart van de duinbreedte overslaan. Zooals gezegd, een breede weg tot in het hart maakt het nu gemakkelijk om de geschonden schoonheid van vroeger vlug en ongemerkt door te loopen. Met de gedachte: „wat zal er deze keer met de rest zijn gebeurd?” Degene, die drie, vier jaar niet kwam kijken, slaat de handen in elkaar, kan zijn oude looppaadjes niet terug vinden en gaat door de warwinkel van nieuwe wegen en jonge aanplantingen als een vreemde en moet oppassen zijn richting te houden. In de bebosching van twintig jaar geleden zijn de meeste wegen veranderd in banen van mul zand, waarlangs zoo goed als niets meer is te zien tusschen de dennenplantages. Moeizaam kan men daar voortsukkelen en de oogen sluiten: zijwaarts aanschouwt men slechts de groene gelederen of een massa van afstervende en verstikkende takken. Ook kan het zijn, dat een dubbele haag prikkeldraad den weg wijst en de mensch in den ban houdt. Men kan het dertigjarige bosch van de vlakte betreden, daar waar vroeger het groote heiveld was. Stil en somber en levenloos is het er. De dood in den pot. Men kan de moeite nemen over de eentonig groene Nielsblink te worstelen. Dat mag eigenlijk niet. Dwars door de dennen. Die er staan als zwarte boonestokjes in een bed van mos en naalden. Armoedig en doodsch. Of men neemt de windhellingen der plantage waar de „vastlegging” van het duin gaat mislukken en waar de opgeroepen krijgers na jaren van moeilijken strijd schijnen te trachten weg te vluchten voor den onmeedoogenloozen zeewind. Daar vervangt men de beplanting weer door een takkenbeslag.

Zon en schaduw en wolkenlucht kunnen in het „woeste” landschap wonderen doen. Met het donkergroene dennenkleed valt niets te beginnen. Ook de sneeuw weet niet wat er mee aan te vangen.

Alleen in en rondom de oude Staringsbosschen in de vlakten, daar waar men ze de volle ruimte met de heide liet en ze niet insloot door nieuwe gordels van beplantingen, of hun tot rust gekomen bodem weer niet opnieuw verstoorde met afgazing en nieuwe zaaiingen, heeft de natuur, na een 60 of 70-jarigen duur, weer gelegenheid gevonden, tot ons te spreken. Het is misschien iets anders wat ze nu zegt, maar is het beter als toen ze sprak door middel van de groote heide die daar vroeger was?

Wat toch een vreemd gebeuren! Een onbegrijpelijke tijd, waarin de mensch zijn natuurschatten opsoupeert! Waarvoor toch dit alles? Waarom moeten de kapitalen, zeer nuttig uitgegeven tot bestrijding van de werkeloosheid, tevens dienstbaar zijn, om onze laatste natuurgebieden te verminken? Men laat de Amsterdamsche werkelozen het paleis op den Dam toch ook niet steentje voor steentje afbreken! Terwille van werkverschaffing plundert men toch ook onze musea niet, om de kostbare doeken draadje voor draadje te doen uitrafelen! In wezen zou dit hetzelfde zijn als het ten gronde richten van natuurmonumenten.

Langzamerhand dringt in de laatste jaren het besef bij de massa door, welke schoone schatten we buiten hebben en gaan allerwegen de oogen open en stemmen op tot behoud. Met schitterende resultaten al. Maar de waanzin waart nog rond: een vriend van mij kwam op zijn duinwandeling een bekende tegen, die hem verklaarde, dat men nog genoeg werk kon vinden door het duingebied van Bergen tot Kamperduin te slechten!

Ook de Staat begint natuurbescherming als noodzakelijk te zien. In andere landsdeelen zijn daar de mooie voorbeelden van. Voor men echter tot volle bezinning zal zijn gekomen, kan het voor de Schoorlsche duinen te laat zijn. In eerder genoemd verslag worden 200 H.A. genoemd, die gespaard zullen blijven. Misschien is het de bedoeling, deze oppervlakte te vergrooten; misschien ook niet. Wel zie ik hier en daar een gespaard vlakje; een gelaten détail; een gebleven beheide helling; uitgebreide loofhoutplanting. Daaruit blijkt echter alleen slechts de goede bedoeling, doch niet de grootscheit met de omgeving van de vroegere ongereptheid. Bij de groote en kleine vlakten hooren de omringende duinen zoo te blijven als ze zijn met hun vegetatie; met hun stuiverij. Een heivlak doormidden gesneden of waarvan de zoomen zijn afgeknipt staat gelijk aan een behouden hartje van een uiteengerafelde mooie bloem.

Wil men in Schoorl nog een terrein overhouden waaruit het oude landschap kan spreken in al zijn grootscheit tot den waardeerenden wandelaar, de botanicus, de geoloog en geograaf, de schilder, tekenaar en fotograaf, dan dient men de cultiveering niet verder uit te breiden. De balans moet eerst worden opgemaakt. Een vijftigjarige bezinning is noodig, om het nieuwe tegen het oude af te wegen. Er valt in het in beslag genomen terrein nog genoeg te consolideeren. Zoo heeft men b.v. als de omstandigheden en elementen samen zouden spannen de veiligheid tegen brandgevaar niet in de hand. Er is nog altijd een vrij groote mogelijkheid dat men in Schoorl de een of andere zomer met een zwartgeblakerd gebied van eenige honderden

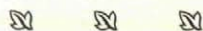
Fig. 5. *Bunders en bunders herschapen in regelmatige eentonigheid.*

bunders komt te zitten. Een ramp. Ook wat dat betreft heeft de Staat een haast niet te dragen verantwoordelijkheid genomen.

Het werkseizoen is weder begonnen. Ver naar achter in het Schoorlsche duin zijn nog prachtige ongerepte gedeelten . . .

Schoorl, Sept. 1935.

A. SCHERMER.

DE „VAR. LACINIATUM” VAN ROBERTSKRUID.

Er was eens, bij Venlo, een erosiedal in het hoofdterras van de Maas, met snelstromende beekjes met goudveilovers, met wuivende kikkerdrilalgen aan de glimmende kiezels, alles in de schaduw van wilde kersen en eiken. Het dal is er nog, maar de bomen zijn grotendeels gekapt en het water is vervuild en half gedempt met afval en rommel. Enfin, aan

Fig. 1. *Geranium Robertianum* var. *laciniatum*. De plant is links „laciniatum”; geheel rechts „normaal”, daartusschen zijn de bovenste bladeren „normaal”, de onderste „laciniatum”.

tweede jaar, gedeeltelijk midden in de kiezel, opsloegen, waren er een paar van de vorm *laciniatum*. Die ziet er wel heel anders uit: de plant is fijner en teerder, de bladeren zijn kleiner met veel smallere blaadjes en ook de bloemen zijn iets kleiner, met soms enigszins ingesneden kroonbladen. De plant maakt oppervlakkig de indruk van een andere, zij het dan ook met *Robertianum* nauw verwante soort (Fig. 1).

Nu komen dergelijke laciniate vormen nogal veel voor, al zijn ze in hun wezen verschillend. Beroemd is de stinkende gouwe met fijn verdeelde bladeren (*Chelidonium majus laciniatum*), waar ook de kroonbladen fijn ingesneden zijn en die, na de ontdekking in de 16e eeuw, vol-

zo iets raken we tegenwoordig wel gewend. Maar voor vier jaren, toen het kappen van het hout het leven van varens, salomonszegel, dalkruid, klaverzuring en andere bosplanten heel moeilijk begon te maken, nam ik een plantje van Robertskruid, *Geranium Robertianum*, mee naar mijn tuin, omdat die soort bij Venlo heel zeldzaam is. Het was de bijna onbehaarde, slechts zwak roodaangelopen schaduwvorm: die als var. *umbraticum* beschreven wordt en die door de normaal behaarde kelk te onderscheiden is van een andere bijna kale vorm, var. *graniticum*.

De nieuwe standplaats bleek zeer geschikt, misschien wel een beetje te geschikt, want op het ogenblik moet ik ieder jaar honderden kiemplanten omschoffelen en uittrekken, om de baas te blijven. Maar toch laat ik er een flink aantal groeien, niet alleen omdat de letterlijk talloze roze bloempjes, die zich maandenlang blijven vertonen en ook het fijne blad in geen tuin misstaan, maar ook omdat mijn import me reeds het tweede jaar een kleine verrassing bereidde. Onder de tientallen planten, die in het